Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

TARJIMANING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA TEXNOLOGIYALARI

03 October 2026

UDK 81’25

# INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA FLORA VA FAUNA KOMPONENTLI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Charos Ollayor qizi Yuldosheva*

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti*

✉ yuldoshevacharos797@gmail.com

**ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida flora va fauna komponentlari ishtirokida shakllangan frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda hayvon va o‘simlik nomlarining frazeologik ma’no shakllanishidagi o‘rni, ularning obrazli va ko‘chma ma’nolari hamda milliy-madaniy mazmuni yoritiladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar asosida umumiy va o‘ziga xos jihatlar aniqlanib, ularda xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi va tabiatga munosabati aks etishi ko‘rsatib beriladi.

**Kalit so‘zlar**

frazeologik birlik, frazeologizm, flora, fauna, lingvomadaniyat, qiyosiy tahlil, obrazlilik.

DOI: 10.5281/zenodo.23277711

**Kirish.** Frazeologik birliklar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini, xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi va atrof-muhitga munosabatini aks ettiruvchi muhim til birliklaridan biridir. Ayniqsa, inson hayoti bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan hayvon va o‘simlik nomlarining frazeologik birliklar tarkibida qo‘llanishi har bir tilning obrazli ifoda imkoniyatlarini namoyon etadi. Ingliz va o‘zbek tillarida flora va fauna komponentli frazeologik birliklar insonning xarakteri, xatti-harakati, ruhiy holati, ijtimoiy munosabatlari hamda turli hayotiy vaziyatlarni ifodalashda faol qo‘llanadi. Bunday birliklarning ayrimlarida umumiy, universal obrazlar kuzatilsa, ayrimlarida xalqning tarixiy, madaniy va ekologik tajribasi bilan bog‘liq milliy xususiyatlar namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan ingliz va o‘zbek tillaridagi flora va fauna komponentli frazeologik birliklarni qiyosiy o‘rganish ikki tilning o‘xshash va farqli lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

**Materiallar va usullar.** Tadqiqotda ingliz va o‘zbek tillaridagi flora va fauna komponentli frazeologik birliklarni aniqlash va tahlil qilishda deskriptiv, tasniflash hamda qiyosiy metodlardan foydalanildi. Aniqlangan birliklar, avvalo, fauna va flora guruhlariga ajratilib, keyinchalik ularning semantik xususiyatlari, obrazlilik darajasi va inson faoliyati bilan bog‘liq ma’nolari qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot doirasida eng faol va mazmunan xarakterli frazeologik birliklarga alohida e’tibor qaratildi.

**Natijalar va muhokamalar**. Fauna komponentli frazeologik birliklar ingliz va o‘zbek tillarining frazeologik tizimida faol qatlamni tashkil etadi. Har ikki tilda hayvon nomlari, avvalo, insonning xarakteri, xulq-atvori, ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlarini obrazli ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Masalan, ingliz tilidagi *to lead a dog's life* (“itdek og‘ir hayot kechirmoq”) va *dog-tired* (“juda qattiq charchagan”) birliklarida *dog* obrazi mashaqqat va og‘ir hayot bilan bog‘langan [1; 5]. O‘zbek tilidagi *it yotish, mirza turish* iborasi

ham noqulay va og‘ir turmush sharoitini ifodalashi bilan mazkur birliklarga ma’no jihatidan yaqinlashadi [4]. Demak, turli madaniyatlarda bir xil hayvon obrazi inson hayotidagi mashaqqatni ifodalash uchun qo‘llanishi mumkin.

Mushuk komponentli birliklarda ham ikki tildagi umumiy va farqli jihatlar ko‘zga tashlanadi. Ingliz tilidagi *to let the cat out of the bag* (“sirni oshkor qilmoq”), *fight like cat and dog* (“doimo janjallashib yashamoq”) kabi birliklar sir, ziddiyat va insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni ifodalasa [5], o‘zbek tilidagi *ichini mushuk tatalayapti* hamda *ora(lari)dan ola/qora mushuk o‘tdi* birliklari ichki bezovtalik va munosabatlarning buzilishini anglatadi [4]. Bu misollar hayvonlarning biologik xususiyatlari va xalq tasavvuridagi obrazlari asosida insonning ruhiy va ijtimoiy holatlarini ifodalash ikki tilda ham mavjud ekanligini ko‘rsatadi.

Boshqa fauna komponentli birliklarda ham o‘ziga xos qiyosiy xususiyatlar mavjud. Masalan, ingliz tilidagi *to take the bull by the horns* (“qiyinchilikni dadil qarshi olmoq”) buqa obrazini jasorat va qat’iyat bilan bog‘laydi [2]. O‘zbek tilida esa chorvachilik bilan bog‘liq *olinmagan buzoqqa qoziq qoqmoq* iborasi hali qo‘lga kiritilmagan narsa haqida oldindan gapirish yoki maqtanish ma’nosini ifodalaydi [4]. Shuningdek, ingliz tilidagi *to chew the cud* (“mushohada qilmoq, chuqur o‘yga tolmoq”) va o‘zbek tilidagi *kavsh qaytarmoq* birliklari bir xil biologik harakatga asoslangan bo‘lsa-da, ularning ko‘chma ma’nosi va qo‘llanish doirasi farqlanadi [1; 4]. Bu holat umumiy obrazning turli tillarda turlicha semantik rivojlanishini ko‘rsatadi.

Flora komponentli frazeologik birliklar ham ingliz va o‘zbek tillarida abstrakt tushunchalarni konkret tabiat obrazlari orqali ifodalashga xizmat qiladi. O‘simliklarning o‘sishi, ildiz otishi, gullashi va meva berishi inson faoliyati, g‘oya, munosabat yoki ijtimoiy jarayonlarning rivojlanishini ifodalash uchun metaforik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ingliz tilida *to come to fruition* (“natija bermoq, amalga oshmoq”) va *to nip something in the bud* (“muammoni boshlanishidayoq bartaraf etmoq”) kabi birliklar o‘simlikning rivojlanish jarayonini inson faoliyati va abstrakt jarayonlarga ko‘chiradi [3; 5]. *To bark up the wrong tree* (“yanglishmoq, noto‘g‘ri yo‘nalishda harakat qilmoq”) birligida esa daraxt obrazi noto‘g‘ri yo‘l yoki noto‘g‘ri xulosani ifodalash uchun xizmat qiladi [5].

O‘zbek tilida ham o‘simlik va uning qismlari bilan bog‘liq obrazlar keng qo‘llanadi. Masalan, *ildiz otmoq* va *tomir yozmoq* birliklari biror hodisa yoki tushunchaning mustahkamlanishi, rivojlanishi va keng tarqalishini bildirsa, *ildiziga bolta urmoq* birligi uning butunlay yo‘q qilinishini anglatadi [4]. Mazkur birliklar ingliz tilidagi o‘simlik o‘sishi va daraxt obraziga asoslangan frazeologizmlar bilan konseptual jihatdan yaqin. Biroq o‘zbek tilidagi bunday birliklarda xalqning dehqonchilik va tabiat bilan bevosita bog‘liq turmush tarzi yaqqolroq aks etadi.

Meva va sabzavot nomlari asosidagi frazeologik birliklarda ham milliy-madaniy xususiyatlar aniq namoyon bo‘ladi. Ingliz tilidagi *the apple of one's eye* (“juda ardoqli, sevimli inson”) hamda *a rotten apple* (“salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi shaxs”) birliklarida olma insonning qadri va xulqini baholash vositasiga aylangan [5]. O‘zbek tilidagi *“Olma, pish, og‘zimga tush”* iborasi esa mehnat qilmasdan tayyor natijani kutish holatini ifodalaydi [4]. Shuningdek, *qovun tushirmoq* iborasi noo‘rin gapirish yoki xato qilish ma’nosida qo‘llanadi [4]. Ushbu misollar bir xil tabiat obyektlari turli tillarda xalqning tarixiy va madaniy tajribasi asosida turlicha frazeologik ma’no kasb etishini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, ingliz va o‘zbek tillaridagi flora va fauna komponentli frazeologik birliklar o‘rtasida muayyan universal xususiyatlar mavjud. Har ikki tilda hayvon obrazlari ko‘proq inson xarakteri, xulq-atvori, ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlarini ifodalashga, o‘simlik obrazlari esa rivojlanish, barqarorlik, go‘zallik, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlik kabi abstrakt tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi.

**Xulosa.** Ingliz va o‘zbek tillaridagi flora va fauna komponentli frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili mazkur birliklarning nafaqat tilning obrazli imkoniyatlarini, balki har ikki xalqning milliy-madaniy va kognitiv qarashlarini ham aks ettirishini ko‘rsatdi. Fauna komponentli frazeologizmlarda hayvonlarning xatti-harakati va xususiyatlari orqali insonning xarakteri, ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlari ifodalansa, flora komponentli birliklarda o‘simliklarning o‘sishi, ildiz otishi, gullashi va meva berishi inson faoliyati hamda abstrakt jarayonlarni konseptuallashtirishga asos bo‘ladi. Ikki tilda umumiy metaforik modellar mavjud bo‘lsa-da, ularning semantik va konnotativ xususiyatlarida milliy farqlar kuzatiladi. Ayniqsa, o‘zbek tilidagi flora va fauna frazeolo-

gizmlarida xalqning an’anaviy turmush tarzi va tabiiy muhit bilan bog‘liq tasavvurlar yaqqol aks etadi. Shunday qilib, flora va fauna komponentli frazeologik birliklarni qiyosiy o‘rganish ingliz va o‘zbek tillarining o‘ziga xos lisoniy manzarasini ochib berish hamda ikki xalqning olamni obrazli idrok etishidagi umumiy va milliy jihatlarni aniqlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

## Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Cowie, A. P. (Ed.). (1998). Phraseology: Theory, analysis, and applications. Clarendon Press.

[2] Kövecses, Z. (2002). Metaphor: A practical introduction. Oxford University Press.

[3] Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). Metaphors we live by. The University of Chicago Press.

[4] Rahmatullayev, Sh., Mahmudov, N., Xolmanova, Z., O‘razova, I., & Rixsiyeva, K. (2022). O‘zbek tili frazeologik lug‘ati. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

[5] Seidl, J., & McMordie, W. (1988). English idioms (5th ed.). Oxford University Press.